

ICT en literatuuronderwijs

Afgelopen week zag ik bij ons op school in de mediatheek op twee computers een papiertje hangen met de tekst 'DEFECT'. De zeer gewaardeerde collega die de mediatheek beheert, liep hoofdschuddend rond: 'De leerlingen gaan met die dingen rotzooien. Dan gaan ze kapot.'

Twee jongens uit 6-vwo zaten vlakbij aan een andere computer te werken. Ze zeiden niets, totdat mijn collega over hun schouders begon mee te kijken. Ze waren aan het surfen op internet, in twee vensters en met twee verschillende programma's. Mijn collega vond dat niet goed, want volgens haar gingen de computers daardoor kapot. De jongens probeerden haar uit te leggen dat het daar niet aan lag, maar ze maakten haar alleen maar bozer.

'Dat kan best zijn,' zei mijn collega toen een van hen was uitgesproken, 'maar ik wil niet dat je met twee verschillende browsers werkt.'

Ik moet erbij zeggen dat die jongens een website bekeken die ze zelf hadden ontworpen voor een bedrijf. Bepaalde kenmerken van een site komen wel uit in de ene browser en niet in de andere, dus het was op zichzelf heel logisch dat ze hun werk bekeken met de twee meest gangbare browsers, Netscape Communicator en Microsoft Internet Explorer. Ze namen niet eens de moeite om dat aan mijn collega uit te leggen.

Frank van Dixhoorn

Het middel technologie

Dit kleine taferel vormt een mooi uitgangspunt om iets te zeggen over de plaats van Informatie- en CommunicatieTechnologie (ICT) in het onderwijs en vooral in het literatuuronder-

wijs. Daarbij zal ik me vooral richten op het leesdossier. Laat ik meteen zeggen dat ik noch als leraar noch als samensteller van www.volkskrant.nl/cultuur/boeken geloof dat we ons heil moeten verwachten van een nieuwe

technologie zonder meer. Technologie is een middel, geen doel op zichzelf.

We kunnen niet sceptisch genoeg zijn over de nieuwe media en de elektronische snelweg. Ik maak als docent regelmatig mee dat leerlingen iets gaan zoeken op het net dat ze veel sneller hadden kunnen vinden in het boekenbezit van de schoolbibliotheek.

Frustratie is het resultaat: zoeken op internet is minder eenvoudig dan het lijkt, de informatie die je vindt is vaak van dubieuze kwaliteit en de computer doet lang niet altijd wat je wilt.

De twee jongens uit 6-vwo die zo'n fraaie website hadden gemaakt voor een bedrijf, zetten hun boekverslagen en hun scriptie op het net. Ze sturen mij een e-mailtje met het adres, ik ga kijken en beoordeel het werk. Het is nog niet echt bijzonder wat ze presteren; ze hebben weinig te vertellen over de boeken die ze lezen. Het staat er mooi, het oogt fraai, maar inhoudelijk laat het nogal wat te wensen over. Dit was natuurlijk te voorspellen, maar het stemt een mens niet erg hoopvol.

Bekijk de nieuwe situatie ook eens door de bril van onze mediathecaresse. Zoals de meeste functionarissen die – niet alleen in het onderwijs – veel met nieuwe media werken, vist ze in troebel water. Ze was niet voor niks zo zenuwachtig toen de computers stuk waren. Wat moet ze doen als er iets kapot gaat? Wat kan ze doen? Welke

vragen van leerlingen zijn gericht aan haar, welke zijn eigenlijk gericht aan een systeembeheerder of – zoals wij op de krant zeggen – een pc-dokter? Ze krijgt bovendien te maken met publiek dat vaak beter op de hoogte is dan zij, wat het voor haar en voor iedere collega die met ICT begint niet eenvoudiger maakt.

En wat te denken van de collega's in de klas? Bij nieuwe ontwikkelingen kijken we in het onderwijs meteen naar de uitgevers van lesmethoden; zo ging het met de basisvorming en met het studiehuis, zo zal het gaan met de nieuwe media. Maar uitgevers maken bepaald geen haast, om de simpele reden dat ze nog niet weten hoe je op internet winst kunt maken. Ze moeten veel investeren, en niemand weet of ze daar op korte termijn iets van terug gaan zien. Waarom zouden we in die

situatie als docenten zelf het wiel uit gaan vinden? Het is een veelgehoorde kreet in de docentenkamer, een reden voor menigeen om af te wachten tot een ander het ei van Columbus laat zien. Zeker in dit geval heb ik daar begrip voor; het gebruik van nieuwe media in het onderwijs betekent in theorie een vernieuwing waarmee vergeleken het studiehuis en de basisvorming in het niet zinken. Voor ons, mensen van het woord, is er tenslotte ook een belangrijk en zeer zichtbaar nadeel aan de nieuwe technologie. Zelfs Bill Gates geeft toe dat hij grotere stukken tekst niet van het scherm leest. Hij print het allemaal uit. Niets is zo gebruikersvriendelijk als een pocketboek, en we moeten niet denken dat daar spoedig verandering in komt – alle berichten over het eBook ten spijt.

Persoonlijke leeservaring

Toch praten we hier over ICT in het literatuuronderwijs en ik denk ook dat dat zeer belangrijk is. De nieuwe technologie heeft zulke verstrekkende implicaties dat we er simpelweg niet aan ontkomen een visie te ontwikkelen. Ik zie dat ook op de krant; onze hoofdredacteur zei onlangs nog dat we moeten gaan ontdekken wat *de Volkskrant* op internet precies voor een ding is, of het wel een ding is. Op de redactie hebben we regelmatig brainstormsessies, we ontwikkelen plannen en roepen de hulp van webmasters en softwaremakers in om een en ander te realiseren. We houden ons niet bezig met de techniek, we houden ons bezig met inhoud – naar mijn idee een werkwijze die in het onderwijs navolging verdient. Er moeten mensen zijn die ontdekken wat onderwijs op internet eigenlijk is en anderen die het realiseren. Wij zijn hier om te ontdekken wat literatuuronderwijs op internet eigenlijk is.

Ik stel voor om ons tot twee onderdelen van het literatuuronderwijs te beperken, beide in verband met het leesdossier. Leerlingen moeten volgens de exameneisen in staat zijn hun persoonlijke leeservaring te analyseren en te verdiepen; en ze moeten voor verdiepingsopdrachten gebruik kunnen maken van elektronische informatiebronnen. De eerste doelstelling is in theorie uitstekend te realiseren met behulp van de nieuwe technologie, de tweede gaat ervan uit.

Voor het verwerken van persoonlijke leeservaringen gebruik ik in de klas diverse variaties op een zeer specifieke werkvorm. Twee leerlingen lezen samen twee boeken. Over beide boeken hebben ze een gesprek. Ze schrijven ieder een boekverslag, in het boekverslag verwerken ze het gesprek. Ze worden beoordeeld op hun eigen boekverslag en op de inbreng die ze

hadden in het gesprek over het andere boek, een inbreng die blijkt uit het boekverslag van hun partner. Die gesprekken zijn, dat leert de ervaring, voor leerlingen zeer verhelderend. In de gesprekken met hun partner krijgen ze een spiegel voorgehouden; vragen die ze hebben bij een boek, meningen, alles komt direct terug – misschien was het niet helemaal duidelijk, misschien was de partner het helemaal niet met hen eens.

In de klas heeft die werkvorm zijn voordelen: de leerlingen kennen elkaar, ze durven zich uit te spreken en ze kunnen elkaar eenvoudig aanspreken op hun wederzijdse verantwoordelijkheid.

Discussie uit de klas

Eerder dit jaar heb ik niettemin geprobeerd om de discussie uit de klas te halen. Ik heb op de website van *de Volkskrant* een discussie georganiseerd waar leerlingen van vier scholen aan meededen. De deelnemende leerlingen kwamen uit 4-havo en 4- en 5-vwo. Scholen die deelnamen waren het Onze Lieve Vrouwe Lyceum in Breda, het Lek en Linge College in Culemborg, het Cals College in Nieuwegein en mijn eigen school, de Berger Scholengemeenschap in Bergen. De leerlingen konden discussiëren over negen boeken: *Turks fruit* van Jan Wolkers, *Indische duinen* van Adriaan van Dis, *Het geheim* van Anna Enquist, *De tweeling* van Tessa de Loo, *De Aanslag* van Harry Mulisch, *Het lied en de waarheid* van Helga Ruebsamen, *Nooit meer slapen* van W.F. Hermans en *De buitenvrouw* van Joost Zwagerman. Over al die boeken is op de website van *de Volkskrant* achtergrondmateriaal te vinden, en over elk boek kunnen leerlingen daar met elkaar discussiëren. De discussie vond plaats op een vooraf bepaald moment: op dat moment zaten leerlingen in al die verschillende

scholen klaar achter de computer. De eerste reden om de discussie uit de klas te halen was bijna puur getalsmatig. Als je leerlingen zoveel mogelijk vrijheid wilt geven in de keus van het boek dat ze willen bespreken, heb je veel discussiepartners nodig. Op het drukste moment – dit is een ruwe schatting – waren er 250 leerlingen aan het discussiëren. We merkten al gauw dat de discussiemodule van *de Volkskrant* zoveel bezoekers in een keer niet kon verwerken. Een andere reden om de discussie uit de klas te halen was meer inhoudelijk. Literatuur is een schitterend probleem, zeg ik altijd tegen leerlingen. Naarmate je meer vragen stelt over een boek dat je leest, wordt het boek beter zichtbaar in al zijn facetten, al zijn lagen. Ook hier heb je meer discussiepartners nodig die over meer boeken meer vragen stellen. Het is ook goed als al die vragen een poosje toegankelijk blijven, allemaal overwegingen die als vanzelfsprekend naar het internet leiden. Maar ook hier zag je de weerbarstige praktijk. Na ongeveer een uur discussiëren bleek heel duidelijk dat de bijdragen die van heinde en verre binnenkwamen vaak zeer oppervlakkig waren, soms gewoon onbenullig. Als moderator ben je tijdens de discussie tamelijk machteloos: ik zette zelf berichtjes neer, stelde vragen, probeerde mensen te prikkelen, maar het haalde weinig uit. Zelfs de collega's van de krant die ook online waren (allemaal redacteurs en medewerkers van *de Volkskrant*-rubriek 'Cicero') sorteerden weinig effect.

De conclusie van dat eerste project is dat we nog veel moeten leren. We moeten zorgen dat onze discussiemodule ook bij grote drukte goed blijft functioneren. De discussie moet meer inhoud krijgen, maar hoe je dat realiseert is ons nog niet helemaal duidelijk. De betrokken collega's op elke

school deden vol overtuiging mee, maar ze hadden vaak weinig tijd om de discussiedag voor te bereiden. Nu was het voor de leerlingen niet helemaal duidelijk wat er van ze werd verwacht. Alle scholen gebruikten de opdracht die ik voor dit project had gemaakt, maar het is me duidelijk dat daar een volgende keer een zeer uitgebreide handleiding bij moet.

In een betere wereld zal de leerling van een school uit Hengelo op het internet ontdekken dat hij niet de enige is die het nieuwe boek van Erwin Mortier heeft gelezen. Elders moeten zeker nog tien leerlingen te vinden zijn die dat boek ook hebben gelezen. Samen kunnen ze – aan de hand van een opdracht – discussiëren over de roman, een leesverslag maken of een website bouwen die laat zien hoezeer dat boek van Mortier te maken heeft met andere boeken. Die website zou onderdeel kunnen zijn van een netwerk, een geheel van websites over boeken, bij elkaar gehouden door verwijzingen, links. Is het niet zo dat we zelden praten over een boek op zich, dat we altijd bezig zijn met de samenhang?

Elektronische informatiebronnen

Hier komen we op mijn tweede aandachtspunt, het werken met elektronische informatiebronnen. Een site als hierboven beschreven zou – mits groot genoeg – een geweldige informatiebron kunnen zijn voor leerlingen en docenten. Voor werkstukken over uiteenlopende onderwerpen als homoseksualiteit, de held, drugsgebruik of – enfin, u verzint het zelf net zo snel, voor al die werkstukken hebben leerlingen materiaal nodig. Ze lezen een aantal romans, ze lezen wat achtergrondliteratuur en ze schrijven een klein, bescheiden essay. Om dat materiaal te verzamelen, gaan ze naar de site die we hier hebben beschreven.

Ze komen op een homepage, en ze typen een zoekterm in. Ze krijgen zoekresultaten te zien, titels en auteurs van boeken. Ze klikken op een titel, en ze krijgen een korte beschrijving van het betreffende boek, al dan niet voorzien van een citaat. In die beschrijving of in dat citaat zijn bepaalde woorden gelinkt met woorden uit de beschrijving van andere boeken, en zo komen de leerlingen al klikkend van de ene titel op de andere. Is zoiets ingewikkeld? Het hangt ervan af hoe je het bekijkt. Technisch gesproken heeft het niet zo heel veel om het lijf. De organisatie van een dergelijke site, dat is andere koek.

We denken erover om op de site van *de Volkskrant* een bescheiden aanzet te geven. Stelt u zich voor: een stuk of vijftien pagina's over *De tweeling*, onderling verbonden door links en een simpel navigatiesysteem. Op de meeste pagina's vind je citaten uit het boek, met in de kantlijn – ik kan de term niet weerstaan – glossen, links die de bezoeker van de pagina verwijzen naar een andere pagina, waar ze informatie kunnen vinden om het citaat beter te plaatsen. Een deel van die pagina's – ze bestaan, ze zijn op dit moment te bekijken – maakt verbanden zichtbaar tussen *De tweeling*, *De Aanslag*, *Drie rode rozen* van Abel Herzberg en het boek *Job* uit het Oude Testament. Het beginpunt voor deze excursie is de passage waarin Anna Lotte aanbiedt om alle schuld voor het oorlogsleed op zich te nemen. Een mooi moment, omdat het duidelijk maakt hoe enorm de kloof is tussen deze twee vrouwen. Ook in andere boeken over de oorlog wordt die kloof zichtbaar, als slachtoffers van het geweld zoeken naar een antwoord op de vraag: wie is verantwoordelijk, wie is schuldig? Zo kun je denken aan de passage aan het slot van *De Aanslag*, als Anton het verhaal van zijn vroegere buurmeisje heeft

gehoord en zich in radeloosheid afvraagt wat hij daarvan moet denken. De hoofdpersoon uit *Drie rode rozen*, die bijna zijn hele familie kwijt is geraakt in de oorlog, identificeert zich zelfs met *Job*: hij legt de schuld bij Yahweh.

Met behulp van hyperlinks kon ik al die teksten aan elkaar koppelen. Nu krijgt een leerling heel snel te zien dat *De tweeling* niet op zichzelf staat. Dit is natuurlijk heel eenvoudig uit te breiden met andere essentiële plaatsen uit het boek die je ook weer kunt koppelen aan andere romans, andere gedichten; u begrijpt dat een dergelijk netwerk heel snel zeer veelomvattend zal zijn. Ik ben alleen niet van plan om dat netwerk helemaal zelf te gaan bouwen. Zoiets is niet alleen fysiek onmogelijk, het is in deze tijd ook niet efficiënt: we hebben een medium dat ons in staat stelt om gezamenlijk iets moois te maken. Waarom zouden we die uitdaging niet aangrijpen?

Prijsvraag

We denken erover om een prijsvraag uit te schrijven. We vragen scholen om zelf webpagina's te ontwerpen die *De tweeling* in verband brengen met andere boeken. Ze zetten die pagina's op het web en wij verwijzen op onze pagina's over *De tweeling* naar de leukste pagina's van de scholen. Je moet het goed vormgeven, de navigatie moet helder zijn, maar het is echt niet moeilijk om dat te realiseren – voor *De tweeling*, of voor een van de andere boeken die we nu op onze site behandelen. We stellen mooie prijzen beschikbaar, we schrijven de opdrachten waarmee collega's aan de gang kunnen, het is heel goed te realiseren. Het resultaat is een net van verwijzingen, een even rijke als concrete uitwerking van het begrip intertekstualiteit.

De gedachte erachter is simpel: leer-

lingen creëren de informatie voor elkaar. Ze zijn afhankelijk van elkaar, maar ze kunnen – als veel scholen deelnemen – heel veel profijt hebben van het resultaat. De prijsvraag zou dienen om het idee bekendheid te geven, daarna moeten scholen de fakkel zelf overnemen; we zullen misschien nog een keer een prijs beschikbaar stellen, maar we zijn zelf ook afhankelijk van anderen: leerlingen, maar ook docenten die de mogelijkheden van een dergelijk project doorzien en die eraan willen meewerken.

Voorlopig is dit niet veel meer dan een plan, een van de vele plannen die we bedenken en soms ook weer weggooien, of in de ijskast zetten. Ik heb daar op de krant een halve baan en ik kan u vertellen dat het uitbreiden van de site voor leerlingen in het middelbaar onderwijs op dit moment geen topprioriteit is. Ook bij de krant groeien de bomen niet tot in de hemel. Toch blijf ik denken aan de twee 6-vwo'ers die mijn collega van de mediatheek tot wanhoop dreven. Ze waren heel tevreden met zichzelf en met de site die ze hadden gemaakt voor dat bedrijf. Als ze hun arm uitstaken, konden ze de *Verhalen van Duizend en Een Nacht* van de plank plukken, of een andere verzameling sprookjes. Ik zie die jongens uit 6-vwo over tien jaar wat minder tevreden, wat meer in de war, omdat ze merken dat niet elke site zo eenvoudig te maken is als de site van het bedrijf. Ze zijn bezig aan een webpagina over het verhaal van Kamar Az-Zamaan, en ze zoeken naar verwijzingen. Ze halen er naslagwerken bij, ze bestoken mij, of de collega van de mediatheek, met vragen. Ze lossen de puzzel op, en dan zijn ze pas echt tevreden met zichzelf.

De bovenstaande tekst is ook gepubliceerd in het Handboek voor het Literatuuronderwijs (Bulkboek). ■